

CAVITATS SEPOLCRALS O PARANYS MORTALS?

Josep Lluís Viciano Agramunt
(Espeleo Club Castelló)

Un problema a resoldre en el camp de l'Espeleo però molt proper a l'Arqueologia és encertar en fer diferència entre el caràcter de sepulcral d'una cavitat i la que no ho és, igual que vore la que hi ha entre les cavitats amagatall de les d'habitatge. Per costum, per no intentar interpretar les característiques diferents que tenen i les deixalles, es classifiquen sols com a llocs d'habitatge o sepulcral. Una experiència de més de 70 anys en la cosa de la muntanya i el món subterrani te fa vore que això no és tan simple. Així, per damunt damunt, hi ha cavitats que han fet d'abocador de deixalles, d'amagatall en temps revolts, d'assestador o sester de la ramera, de baròmetre natural dels masos dels voltants, de dipòsit guerriller de munició, d'eremitori, d'estafeta guerrillera, de ferreria, de fogueral de pastor, fortificades, de mallada del ramat, de mas, en elles han fet moneda falsa, pólvora, han fet de refugi, de santuari, de siti de basos, etc, a més de fer d'habitatge o sepultura.

Però la troballa de restes humanes fa que sense més es considere sepulcral qualsevol cavitat, sense tenir en compte treballs de condicionat, ofrenes ni res, com ja s'ha dit. A més, despulles humanes n'hi ha per accident, extraviaments, crimens, accions violentes, etc, sense cap mena de ritual funerari. Sobre eixes cavitats sepulcral, una activitat prospectora, quasi sempre sol, en va localitzar unes 70, quasi totes menudes, per les muntanyes que voregen la Plana. Per mala sort en elles es nota el pas dels anys i l'antropització del territori, i totes,

més o menys, han arribat profanades als nostres dies, algunes sols amb indicis d'eixa ocupació funerària.

Així, la troballa de restes humanes en algunes cavitats no s'ha de prendre sempre com una prova del seu ús funerari. I per traure alguna cosa en clar sobre això es repassaran les dades de deu cavitats, amb alguna que en té, de despulles, però no totes.

Les cavitats

Com es vorà, totes les cavitats tenen en comú haver fet d'amagatall, o a mi m'ho sembla, però no totes en tenen, de restes humanes, però valen per a la idea del treball.

Les dades sobre situació i característiques de les cavitats es poden traure de www.cuevascastellon.uji.es.

Avenc CB-4. Benicàssim

Cavitat localitzada per Santiago Cantavella en 26 de març de 2003 i desobstruïda i explorada per ell en 28 de març. Primer no se n'adonà, però després ja trobà restes d'ocupació humana, un d'ells un bol sencer en un punt on recollia el goteig d'unes estalactites. Açò a primers d'abril. Com a cosa curiosa també va trobar una mena de pedra moledora de granit, molt rar per ací i testimoni d'alguna forma de comerç o del desplaçament de qui la usava.

Pel meu costat la visite per primera vegada

el dia 24 d'abril de 2003. Veig restes de treballs i replegue algunes coses, com un molinet d'arenisca, una moledora, etc. En visites posteriors localitze una cambreta sota un bloc gran, amb treballs de pedra seca per amagar-la. En ella hi ha un molinet d'arenisca com el van deixar els amagats; també replegue algun test de terrissa a mà, una lloseta quasi discoidal, també un tros de bandera, desplaçada d'on la van trencar a la part del bloc del molinet, amb alguna finalitat.

Per la cavitat hi ha algun os esgallat, segurament restes de menjar. També carbons i cendres, que per situació alguns poden ser restes d'il·luminació.

Al més fons hi ha treballs de pedra seca i banderes trencades que feien nosa als amagats (figura 1).

La pobresa de deixalles ceràmiques fa pensar que aquella gent deixaria la cavitat sense presses ni violències i oblidarien el bol, la pedra moledora, el molinet, etc.

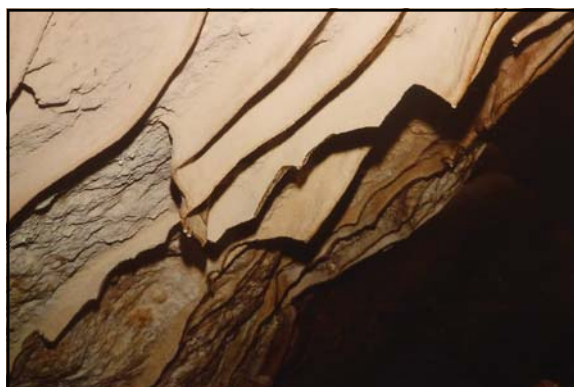

Figura 1: CB-4. Formacions trencades.

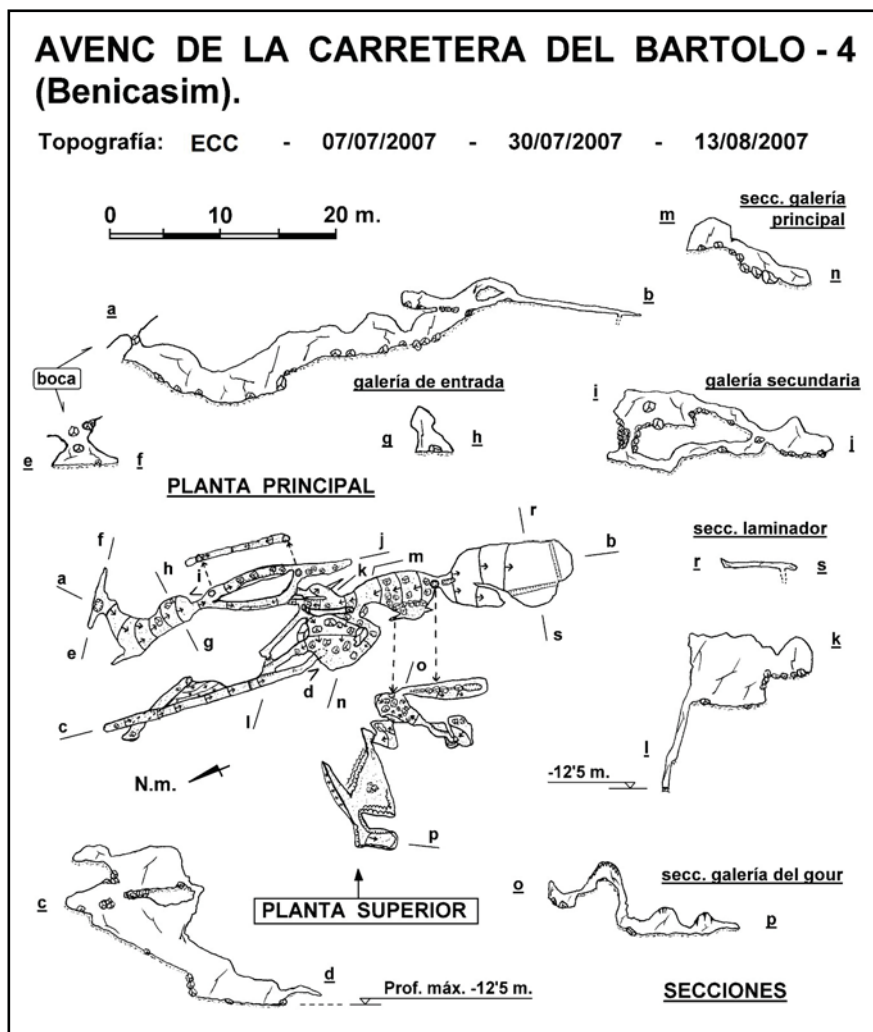
Avenc del Túrio-V. Fanzara

La primera visita a la Peña del Turio per algú del Centre Excursionista de Castelló es fa en una eixida de prospecció en solitari. La nit del 7 al 8 de desembre de 1962 es bivaqueja a la cova del Morró de Suera, després es busca alguna cavitat per la Mola, i la nit del 8 al 9 és a la cova de la Mola de Fanzara on es pernocta. El dia 9 de desembre es fa un recorregut fins al

Túrio, d'on ja es tenia notícia d'un avenc, que es va localitzar fàcilment quasi al cim de la Peña, però no es tornà a explorar-lo.

Passen els anys i els espeleòlegs fan algunes visites al Túrio, que ja es coneix més espeleològicament. L'any 1984 s'havia programat una anada a Cantàbria i aleshores es va pensar a fer algunes verticals fortes com a preparació. Algú va proposar la Sima de la Peña del Turio i allí es va fer cap els dies 16 i 17 de juny de 1984. Era una ocasió i es va aprofitar.

La troballa d'algun test de terrissa a mà pels voltants de l'avenc més conegut, el Túrio-I, animà a penetrar fins a la sala d'on mou la vertical més forta, on es pensava que hi podia haver quelcom, però la cosa no va eixir bé.

De nit vam eixir de l'avenc i llavors vaig pensar d'anar a repassar la Túrio-II. Vam anar-hi Andrés Sánchez i Josep Lluís Viciano. El primer ja coneixia la cavitat i va iniciar l'entrada per on sabia, mentre jo, un poc al darrere, em vaig adonar de la gatera que amagava la vegetació, a l'esquerra de l'accés, i per ella vam penetrar tot seguit. Prompte vam trobar algun test de terrissa a mà i açò va animar a fer una repassada a fons, que es va fer aquella nit del 16 de juny de 1984 amb bons resultats.

Després de la gatera d'accés ve una vertical curta que dona a la primera sala. En ella hi ha algun treball, com una paret de pedra seca que manté el sòl. Es van trobar testos de terrissa a mà, del Bronze.

Per una gatera es passà a la zona de la sala gran i la seguida en avenc. Ací la troballa de testos de terrissa fou important, hi havia una trencadissa. També alguns molinets d'arenisca. Els treballs per fer més segura la cavitat són importants: trencament de formacions per ser el sostre poc alt, obstrucció de badall amb cantals, lloses que tallen en part l'accés a l'avenc interior, racons sota uns blocs on sols caben infants, etc.

La troballa més interessant es fa la nit del 10 de novembre de 1984, quan ja part dels espeleòlegs del Centre Excursionista de Castelló han format una entitat nova, l'Espeleo Club Castelló, dedicada sols a l'Espeleologia. Era la segona eixida del grup; la primera s'havia fet al Pla dels Avencs, a la ratlla de Cabanes i la Pobla Tornesa.

Aquella nit, en el segon dels amagatalls sota els blocs, amagatalls dins l'amagatall, es va trobar un vaset de terrissa a mà com l'havia deixat aquella gent. L'accés tan reduït que té l'amagatall fa pensar en el seu ús per infants (Viciano, 2021).

També es trobà algun trosset de bronze, un punxonet, etc, però faltaven objectes d'ús. Això i la trencadissa de ceràmica fa pensar en un mal final dels amagats.

Eixe 10 de novembre de 1984 hi havia un corrent d'aire que penetrava en la cavitat.

Cova de la Mançanera-1. Lluçena

La cavitat s'obre per l'enfonsament de part de l'enllosat que manté el sostre. Es diu que per 1976 o 1977 la va visitar un grupet que feia recorreguts en moto per la muntanya, però sembla que abans ja hi havien entrat masovers.

Un dels moteros li ho digué a un dels escoltes del Centre Excursionista de Castelló i

aquest ho féu saber a J. López, de l'Associació Arqueològica. En 17 de setembre de 1977 es va fer una visita de gent del Centre Excursionista i la segona el 24, també gent del CEC acompanyats per F. Gusi, l'arqueòleg provincial. Es van recollir materials arqueològics i despulles humanes. Es va dir que quan entren els moteros hi havia restes de cinc individus, com una família, però quan intervé l'arqueòleg ja falten els cranis (Almela, 2019).

La nostra visita és en 19 de març de 1984. Allò ja es nota molt rebuscat, però encara hi havia algun test aprofitable, que no es recolliren i en visites posteriors ja no hi eren.

La cavitat té molts treballs fets per millorar la seua habitabilitat: Lloses i pedres a sostre; a racó W de l'accés, baraneta de pedres i argila, ara quasi perduda, en un punt on es recull aigua; repeu de pedres en accés a una saleta; trencats a la roca dels dos costats, per millorar l'accés; saleta amb el sòl enllosat en part, però han caigut pedres i deixen un buit per on se passa a la cambreta inferior; forats i badalls obstruïts amb llosetes i trossos de formació (figura 2), també la comunicació lateral amb la cambra següent; a la cambra final, banderes del sostre i parietales trencades.

Pel que fa a les despulles humanes, contaven que els cinc cranis es trobaven en el que anomenaven "la llar", la sala on hi havia carbons en un punt. En la visita del CEC encara es recull un maxil·lar infantil, mellat i amb la dentició d'adult que ja assomava. No se sap res de la troballa d'ossos, restes de menjar. Seria per una ocupació curta?

Terrissa per totes parts, trencada, però es parlava d'alguna peça sencera i tot. Falten objectes d'ús, però les primeres entrades, masovers i moteros, pot ser que tragueren alguna cosa.

Les despulles humanes fan que es pense en una cavitat sepulcral, però el context no acompanya; les cavitats sepulcral del Bronze són pobres en ceràmica i ofrenes, diferents a les calcolítiques, i ací n'hi havia prou del primer. També els treballs de condicionament són de cova d'habitatge, més o menys llarg, per fer-la habitable. La replega d'aigua en el racó W i la trencament de les banderes que feien nosa també van en contra de la cavitat sepulcral. Als morts no els fan nosa les banderes i pel que fa als treballs, a les cavitats sepulcral, l'únic solia ser la tanca en la boca.

Sobre les restes humanes, poden ser per una obstrucció intencionada de l'accés? O per una obstrucció accidental? O pel fum de "la

Figura 2: Mançanera 1. Obstruccions.

llar"? A favor del tancament intencionat va el molinet barquiforme que forma part del reompliment, per contra l'enllosat del sostre i on sembla que hi hauria l'accés primitiu.

Cova de la Mançanera-6. Lluçena

El coneixement de la cavitat M-1, la de les despulles humanes, fa que es visite alguna vegada més la lloma on es troba, sobre el mas. Així es localitzen algunes cavitats més, una d'elles l'amagador del mas, amb la boca d'accés reduïda amb pedres per poder hi encaixar alguna mata, alguna argelaga, que la cobri; també una cavitat d'accés molt reduït amb restes de terrissa a mà i medieval islàmica, amb alguns treballs de condicionat. És la M-5, localitzada i explorada per Santiago Cantavella.

Ja en la visita de 27 de març de 1996 s'anota un punt on sembla que hi pot haver alguna cavitat més, però obstruïda i coberta amb pedres. Alguna senyal entre elles, com humitat, molsa, etc, ho fan pensar.

Ha passat temps i ara hi ha més gent activa dedicada a treballs d'espeleo; un d'ells, Jesús Almela, en agost de 2018, fa la desobstrucció i obre l'accés a la cavitat a la llum del sol. Serà la M-6. La cavitat, tectònica, té recorregut i espai, i en la part més o menys habitable, algun test de terrissa a mà, clarament del Bronze (Figura 3). També es noten alguns treballs, com unes paretetes travesseres en la part inclinada de la galeria, un baixador, trencat de banderes que feien nosa, sobretot en una mena de cambreta on la roca fa com un pedris i les banderes sobraven (Almela, 2019).

Cova de Ferrero. Artana

Localitzada i desobstruïda en 1923 pel veí d'Artana Vicent Ferrero, quan treballava els seus bancalets d'oliveres (Figura 4). La troballa de terrissa i ossos s'escampà pel poble i el jove Vicent Tomàs Martí, metge i interessat per l'arqueologia, la visità i recollí algunes mostres, que en setembre de 1923 passava al futur doc-

tor Esteve Gálvez, quan l'assabentà de la troballa. Aleshores acordaren que la visitarien junts i la treballarien, però la mort prematura de Vicent ho trastocà tot. L'exploració de la cavitat la va seguir Joan, el germà, que un temps després va acompanyar l'Esteve en la visita de treball.

Era una cavitat de la qual D. Paco Esteve parlava sovint, per la quantitat de terrissa a mà que s'hi havia trobat, les restes humanes sota les pedres que tancaven l'entrada primitiva, les possibilitats que encara tenia, etc i això motivà l'interès de visitar-la pels membres del grupet d'espeleo del Centre Excursionista de Castelló. Però es va tardar uns anys en la seua localització, a la qual van ajudar els bancalets d'oliveres joves. Fou en 30 de juny de 1968, F. Guallart i J. Ll. Viciano. Llavors es topografià i es recolliren algunes mostres de terrissa. El mateix que en visites posteriors, però poca cosa. En els anys passats des del seu descobriment s'havia repassat a fons.

De les primeres entrades Joan Tomàs, "Coloma", contava que hi havia un punt amb molta pedra amuntegada, des de l'exterior, i per davall d'ella assomaven restes humanes, ell dia que d'un infant. Blocs i pedres tancaven l'accés primitiu.

D. Paco Esteve també parlava de les despulles humanes i com era costum en ell feia una lectura, donava una interpretació a les restes i despulles: En temps revolts la cova féu d'amagatall a unes gents, però localitzat el refugi pels enemics el van cloure amb un dels amagats que intentava fugir i va restar colgat parcialment per les pedres, cantals i terra que van clausurar l'entrada. Tot testimoni d'accions de guerra violentes, d'entrada d'invasors.

Sobre el topònim, en el terme, per una de les barrancades al nord de la Serra Creu hi ha una cova de Ferrero, de topònim vell però

Figura 3: Mançanera-6. Ceràmiques concrecionades

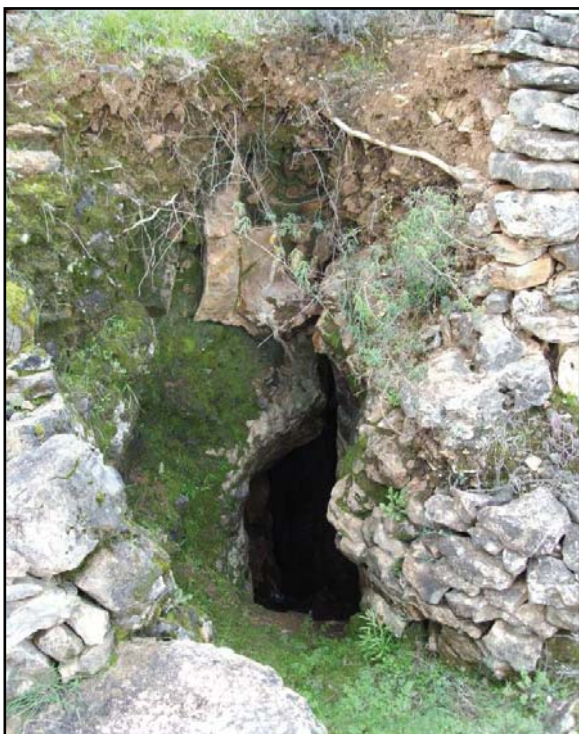

Figura 4: Entrada a la cova de Ferrero.

sense interès arqueològic, mentre aquesta amb arqueologia pren el nom del propietari i descobridor. Quan la Federació Valenciana d'Espeleologia va publicar el catàleg espeleològic, va reunir les dades d'aquella amb la bibliografia de l'altra.

De les troballes arqueològiques es coneixen molts testos, un vaset, una olla, un punyale de bronze, un ullal de senglar perforat, una falç d'os, etc. És clarament un amagatall i no té condicions d'habitabilitat. Per l'exterior es troben mostres de que la vida es feia fora i la cavitat sols valia per fer de refugi o amagatall en hores de perill.

Cova del Pla dels Avencs-4. Cabanes

Primera visita de prospecció en 22 de setembre de 1968, per Ferran Guallart i Josep Lluís Viciano. Es van localitzar algunes cavitats i deixes de poblament calcolític en una depressió allargada propera a la cavitat que després se siglarà com a PA-4. Se'n fan més, de prospeccions, com la del 15 de juny de 1969 i la del 3 de desembre de 1972, per gent del Centre Excursionista de Castelló. Aleshores aquest preparava la XV Acampada de la Federació Valenciana de Muntanya, que es faria a les Santes, terme de Cabanes. Per col·laborar en

el llibret que es publicaria, es pensà fer alguna cosa sobre els amagaments medievals en cavitat. Un lloc de poblament intens com fou la vall de Rixer, ara de les Santes, havia de tenir propera alguna cavitat amagatall on aquelles gents buscarien refugi en temps de perill, i vam pensar que el Pla dels Avencs era un bon lloc, però no van eixir bé les prospeccions.

La visita que inicia l'exploració total del Pla dels Avencs la vam fer Andrés Sánchez i Josep Lluís Viciano en 21 i 22 de maig de 1983. En seguí una altra més nombrosa, en 4 i 5 de juny de 1983. Creat poc després l'Espeleo Club Castelló, es pensà iniciar les activitats amb l'estudi d'un conjunt de cavitats, i es tornà al Pla dels Avencs. En una de les primeres visites, el 19 de gener de 1985, es penetrà en la cova siglada PA-4, que pareixia poc important, però A. Sánchez va localitzar un pas estret en el fons de la cavitat, que es va superar amb èxit, per on es va arribar a una sala primera, i en ella hi havia testos d'olla medieval islàmica. S'havia topejat l'amagatall que es pensava que existia.

També a la sala gran (Figura 5), l'avallera, hi havia part d'un cànter d'anses retorçudes, medieval islàmic i, més abundants, testos de terrissa a mà, testimoni d'un amagament vell en temps revolts del Bronze.

Quan coneixes bé la cavitat te n'adones que aquesta ha tingut un mínim de tres ocupacions o usos. Una primera funerària calcolítica, potser relacionada amb les deixalles de poblament properes. Andrés trobà una punte de fletxa de sílex, d'aletes, ara dipositada en el SIAP, a més de dents i queixals, tot en el mateix punt entre la sala primera i la segona. Sense dubte era una cavitat sepulcral del temps dels primers metalls, però les ocupa-

Figura 5: Sala gran de la cova del PA-4.

cions posteriors desferien o amagarien les restes que hi podia haver.

El mateix Andrés i T. Guimerà van explorar una part molt inestable de la cova i allí replegarren testos de terrissa a mà, del Bronze, i un maxil·lar inferior, segurament del mateix temps. Terrisses del Bronze en trobes per tota la cavitat, i això és testimoni d'una segona ocupació, amagatall.

La tercera és la medieval islàmica, que deixà testimonis per la primera sala i sols indicis en la segona. El cànter, per trobar-se en una vessant de dejecció, pareixia caigut de la primera.

Pel que fa a treballs per fer un poc habitable la cavitat, hi ha una paret travessera de pedra seca en el descens de les estretors de l'accés a la sala primera. Més treball de pedra seca a la dreta, ja en la sala, per mantenir els derrubis que cauen. Per ací hi ha un punt des d'on es veu llum de l'exterior, segurament un accés més directe, ara cegat.

A la sala segona hi ha una construcció d'una llosa gran, 90 cm, plantada i que forma part d'una pareteta davant una cambreta sota un bloc. Ací n'hi ha una altra, de pareteta. Contra la llosa plantada hi ha carbons i cendres, i també per més punts de la sala. Restes de foguerets?.

De troballes, a més de la punteta de fletxa, hi havia testos d'una olleta medieval, amb estalzim per l'ús en el fogueret improvisat, a la sala primera; també testos d'un canteret. Destral de pedra en l'accés a la sala.

A la segona abunden els testos de terrissa a mà, del Bronze, i sols indicis de medieval islàmic. El cànter era caigut de la sala primera, com ja s'ha dit. De terrissa a mà hi havia testos de vasos carenats, de cassola, etc.

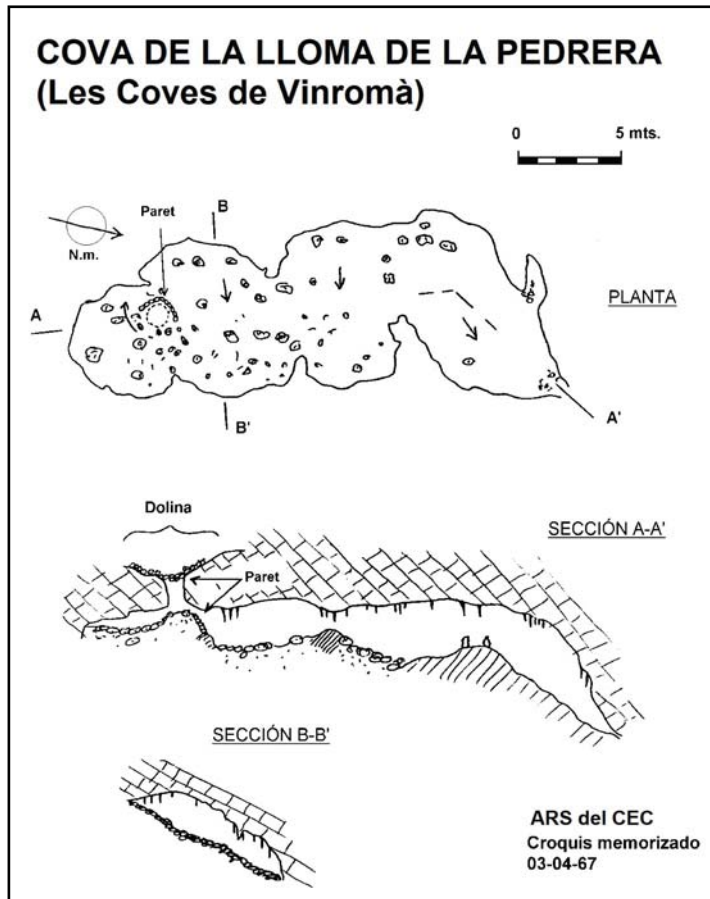
Cova de la Lloma de la Pedrera. Les Coves de Vinromà

A primers de l'any 1967 s'escampà entre gent interessada pel món subterrani, a Castelló, la notícia de la descoberta d'una cavitat, al mas d'Abat, terme de les Coves de Vinromà, que tenia l'interès de la troballa de terrissa a mà i restes humanes. La nit del dia 3 d'abril de 1967 quatre membres del Centre

Excursionista de Castelló vam pujar a vore que era allò i recollir dades de primera mà. Vam apareixer pel mas, on ens van acollir bé però tot seguit ens van assabentar de la prohibició de l'entrada a la cova per part del sergent "jefe de puesto" de les Coves de Vinromà. Vam insistir, per no tornar de buit a Castelló, i ens van orientar, per després marxar al poble i dir-li al sergent que uns de Castelló havien entrat a la cova; aquest llavors ordenà als masovers que quan tornàrem al cotxe ens digueren que havíem de passar per la "casa-cuartel", cosa que es va fer al marxar cap a casa, ja molt tard.

Allí la topada fou bona, entre gent feta a la "disciplina castrense" que topeta amb uns altres als quals el servei militar els havia vacunat d'això. I com es va poder es tancà l'eixida.

Com se sol fer en el camp de l'espeleo, primer que res vam intentar traure el topònim de la cavitat i com aquell indret és conegut per lloma de la Pedrera, com a cova de la Lloma de la Pedrera va passar a les nostres fitxes. Abans d'entrar, a la llum dels carburers vam repassar els voltants de la boca de la cavitat. El resultat fou la troballa de mitja fíbula de bronze de molla doble, molt ben conservada, i

testos de terrissa a mà recoberts de concreció, aquesta afectada per l'exposició a l'intempèrie, el que vol dir que ja s'hauria penetrat-hi en temps passats i s'havien tret els testos. Això pot explicar que faltaren objectes d'ús, mentre hi havia abundància de terrissa. El punt era conegut pels caçadors, ja que els conills penetaven entre les pedres i ells pensaven que hi hauria buit. Ho coneixien per el cau de la Pedrera.

La desobstrucció i entrada de 1967 la féu el fill del masover del mas d'Abat. Allò s'escampà molt i prompte, per les despulles humanes sobretot, i per la cavitat van passar tots els buscadors de la rodalia. De paraula ens van dir que eren gent d'Albocàsser i de les Coves de Vinromà. Quan nosaltres vam entrar ho vam notar prou rebuscat ja.

De treballs sols vam anotar una pareteta de pedra seca en l'accés.

De restes humanes es parla, en publicacions que s'han fet, de 13 individus d'edats diverses.

De troballes es parlava d'una destrat, molts testos de terrissa i indicis de peces lítiques.

Encara que les datacions conegudes de les restes van en contra de la d'aquesta, caldria intentar aclarir la presència de la mitja fíbula de doble molla; el seu trencament sembla ser testimoni d'un fet violent.

Cova de Loret. Esllida

La cova pareix que s'obre després de la guerra, i això explicaria que no hi hagué gent en ella aleshores, com va passar en les immediates coves de Sanxis i del Fonillet. La primera notícia sobre ella és una mena d'anunci que ixqué en una guia comercial dels anys quaranta. Sembla que fou molt visitada, amb senyals d'escarbat per molts racons de la sala d'entrada, però qui ho féu no va saber veure el caràcter funerari d'aquesta part de la cavitat. També van patir molt les concrecions, trencades fins i tot a llocs inaccessibles i no deixades sobre el terreny; segurament es traurien amb fins "ornamentals".

Quan es preparava la III Assemblea Espeleològica, Ferran Guallart i J. Lluís Viciano la vam visitar el dia 1 d'abril de 1962. Aleshores es localitzà l'accés a la part superior de la cavitat, que ja era coneguda d'algú ja que hi vam trobar restes de carbur, però allò es notava poc visitat. Les restes de treballs que hi havia, paretetes de pedra seca ben conservades, les vam prendre com a cosa de la guerra, però la troballa de terrissa a mà ens va fer canviar.

Es tornà alguna vegada més a Loret, a la sala d'entrada, però a la part alta fou en una eixida en solitari el 2 d'agost de 1965. Llavors es repassà gran part d'eixa zona i en un punt per on ja s'havia passat cridà l'atenció una "estalagmita" que havia crescut en un lloc impossible; al tantejar-la sonà a buit. Era un atuell invertit que pel pas dels anys havia pres el color de les formacions que l'envoltaven i per posar-lo en aquell lloc van trencar les formacions parietals que feien nosa.

La "formació" havia passat desapercebuda als grups i gents que havien visitat la cavitat des de 1962, l'any de l'assemblea. Aquell any els del GEVIP van localitzar la part alta i alguna cosa de ceràmica van trobar, com es va dir.

Treballs per millorar l'ocupació n'hi ha en la sala d'entrada, repeus de pedra seca per mantenir el sòl, en algun costat, i paretetes en la part alta, la de l'amagatall del Bronze. Una de les paretetes tancava l'accés a un avenc.

Per la part alta es nota l'accés directe que tenia, obstruït des de fora.

La cavitat té dos moments d'ocupació o ús, la sepulcral calcolítica i la d'amagatall en el Bronze.

La zona sepulcral estava en la sala gran, la de l'accés actual. En ella es va netejar un racó, abans que per desconeguts ho desferen tot. Es va localitzar per les puntes de fletxa de sílex que hi havia a la vista. Del recollit hi havia testos d'un vaset de carenat baix i decoració puntillada, puntes de fletxa d'ales, una fulla, un gratadoret, un penjollet, una espàtula, un punxó, part d'una banya de cérvol, etc.

Per la sala també es trobava algun test de terrissa a mà.

En la part alta es localitzà l'amagatall del Bronze. En ella hi havia testos grans de terrissa a mà i algunes peces senceres, com l'atuell que semblava una "estalagmita". També es van trobar grans de collar, molinet d'arenisca, un cisell de pedra, un enformadoret de bronze, que es va publicar com a gúbia però aquestes no tenen el tall recte i aquest el té, dents i queixals, etc.

En el pas entre les dues zones de la cavitat es trobaren grans de collar i part d'una destrat de bronze.

Cova dels Encenalls. Sant Mateu

En el MEDITERRÀNEO del dissabte 27 de gener de 1962 va eixir una nota on s'informa-

va d'una cavitat del terme de Sant Mateu, la cova de l'Encenall o dels Encenalls, que de les dues formes l'hem sentida anomenar. L'acompanyen un parell de fotografies, una d'elles invertida. L'escrit finalitza amb una crida al Centre Excursionista de Castelló per a que la visite, i a més es fa referència a un associat de l'entitat, que tots sabem que era el president anterior, Miquel Peris Segarra.

Eixa nota va fer que es pensara en fer-li una visita. Açò va xocar amb la postura d'un soci d'afiliació doble, al CEC i a la OJE, però ideològicament més decantat a la segona. Així que es va fer una visita de males maneres, la majoria dels assistents amb poca o cap experiència espeleològica, i com era d'esperar, no van aclarir res.

Va passar el temps i per fi vam visitar la cavitat dos membres actius del grup d'espeleo del CEC, Ferran Guallart i Josep Lluís Viciano. Era el 12 d'octubre de 1969. En l'exploració, sense buscar massa, es van recollir uns pocs materials arqueològics, bons, gens amagats i per això a la vista, la qual cosa confirma això de que totes les visites no són iguals.

La cavitat és inhabitable, una característica a favor del seu caràcter d'amagatall. Els de la primera visita parlaven de restes humanes en la gatera d'accés, llarga. Nosaltres vam trobar un queixal per davant de la boca d'entrada.

Hi havia una bona escampada de testos de terrissa a mà, alguns grans. Les peces trobades foren una espàtula o agulla de cap, un punxó, una petxina perforada, un trosset de punxó, etc; també ossos d'animal, restes de menjar.

Coves del Tossal de la Font. Vilafamés

Les coves del Tossal de la Font, sobretot la de Dalt, es comencen a visitar prompte. En els inicis de l'Espeleologia en el Centre Excursionista de Castelló el que es buscava era fer recorreguts i desnivells, però d'una d'aquelles entrades primeres es recorda la troballa d'un crani humà partit en dos, per sobre els blocs que dominen la seguida de la cavitat en avenc. Les terrisses que es trobaven en aquell lloc eren medievals islàmiques. En visites posteriors vam aclarir que tot allò podria haver caigut -hi des de la part alta, de la cornisa que ho domina.

Les visites posteriors sempre segueixen amb les de la cova de Dalt i algunes vegades, poques, a la de Baix. Açò fins que l'any 1981 es començà l'exploració definitiva de la cavitat, per part de gent del CEC i de la Vall d'Uixó. El 7 i 8 de novembre de 1981 un grupet format per

dos membre del CEC i dos de la Vall d'Uixó, van localitzar uns passos estrets que són l'inici d'unir la cova de Dalt amb la de Baix. Després, en les exploracions, pels corrents d'aire i altres indicis, es pensà que havia d'haver una boca inferior, que finalment resultà que era la cova de Baix. Finalment es va fer l'eixida per ella en abril de 1993; així es va fer el que es diu una integral i es van confirmar els senyals que donaven corrents d'aire i formacions.

Eixe camí des de la cova de Dalt al peu de l'eixida de la de Baix ja es degué fer en temps passats. Per tot el recorregut es troben carbons restes d'il·luminació, creus fetes amb el carbó de les torxes, tees deixades sense utilitzar, etc, testimoni d'això.

Les coves de Dalt i la de Baix van fer d'habitatge la primera, pel bon accés i la sala d'entrada, i sepulcral i amagatall la segona, calcolítica i Bronze, encara que el mal accés actual fa pensar que n'hi hauria un millor per arribar a alguna zona sepulcral.

En la de Dalt s'han trobat terrisses del Bronze, del Ferro antic, medievals islàmiques, molinets d'arenisca, etc.

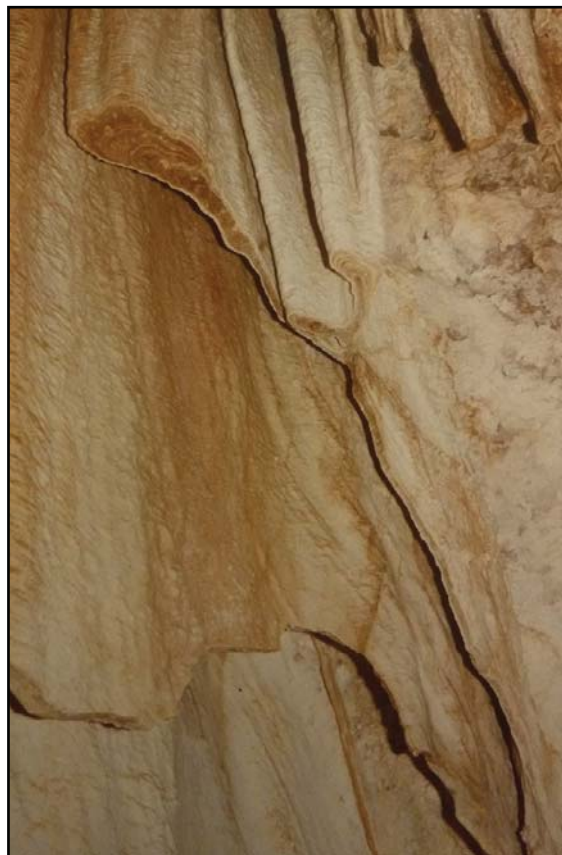

Figura 6: Coves del tossal de la Font.
Formacions trencades..

És en la de Baix, amb mal accés però bons espais interiors, on es troben restes d'amagament, com la trencada de formacions parietals, banderes, que feien nosa (figura 6), molta terrissa trencada però també peces quasi senceres, com una gerra, un bol, etc. També es van trobar un parell de destraletes, un punxonet d'os, molinets, etc.

Pel que fa al seu ús sepulcral hi havia restes per prop de l'entrada, segurament de sepultures calcolítiques. Un aficionat local tenia materials, entre ells una mena de gra de collar fet amb un discoïdal que tenia un canutet de dentalium passat pel foradet.

Una zona sepulcral apartada de la boca feia pensar en un accés primitiu més directe. En una de les possibles sepultures es van recollir un punxonet de coure/bronze i una destal de pedra. Hi ha més punts amb ossos humans, com una cambreta pel peu del pou que hi ha després dels estretiments de l'accés actual, però caldria aclarir si són d'una sepultura o tenen un altre origen.

Comentaris

Tota activitat humana deixa uns rastres, que es poden interpretar i també es pot fer el mateix de l'escenari d'eixa activitat. Així que per intentar traure uns resultats en això de les cavitats sepulcral o amagatalls, ho farem amb un repàs de les senyals d'ocupació deixades i d'elles.

D'aquestes n'hi ha que són inhabitables, cova de Ferrero i cova dels Encenalls, i la resta que ho són, més o menys, tenen en contra els mals accessos. Així que el mateix accés ja te diu que no són cavitats d'habitatge i tot es decanta cap a l'amagatall, amb una ocupació més o menys llarga. Si a més de mal accés sols en tenen un, això ja les passa a paranys, que poden ser mortals de ser localitzat l'amagatall.

Passem als treballs que puguen tenir, per fer soportable una estada possible. D'això en trobes en la majoria, més o menys importants. Criden l'atenció els treballs de l'avenc del Túrio-V i la cova de la Mançanera-1. Menys importants a la CB-4, Mançanera-6, Pla dels Avencs-4 i cova de Loret. No en tenen o són mínims a la cova de Ferrero, cova de la Lloma de la Pedrera, cova dels Encenalls i a les coves del Tossal de la Font.

Els treballs importants són més d'habitatge que res, com a la Mançanera-1, encara que en la cavitat es van trobar restes humanes. Sobre això, pel que es coneix, a les cavitats sepulcral l'únic treball pareix que era la tanca, a la mateixa boca.

Una de les coses que es fa per millorar en certa manera la cavitat és trencar les formacions que fan nosa. Així hi ha trencaments d'estalactites a l'avenc del Túrio-V, per la poca altura del sostre en la sala més gran. Trencament de banderes, formació parietal, n'hi ha a la CB-4, Mançanera-1, Mançanera-6 i a la cova de Baix del Tossal de la Font. A la cova de Loret es trenquen les d'un racó per poder posar-hi l'atuell que semblava una estalagmita.

Açò de la trencament de formacions decanta l'ús de la cavitat cap a una classe d'habitatge temporal o amagatall i no cosa sepulcral. Al mort no li fan nosa les formacions, mentre que a qui ha de moure's per la cavitat, sí.

En alguna de les cavitats es troben ossos d'animal amb talls, esgallats, etc, restes de menjar i testimoni de l'ocupació.

Pel que fa a l'ús sepulcral, hi ha cavitats que tingueren eixa funció en temps anteriors, la PA-4, la de Loret i la cova de Baix del Tossal de la Font. De la cova de Ferrero es coneix la troballa d'una punta de fletxa d'aletes, del mateix sílex gris de les de les cavitats sepulcral de la zona, però trobada en els bancals, ara erms, on s'obre la cavitat.

Sobre la diferència entre les cavitats sepulcral calcolítiques i les del Bronze, una impressió és que hi ha un empobriment en les ofrenes o materials dipositats amb el mort en les segones. Així, l'abundància de terrissa a mà o trencadissa d'aquesta en algunes cavitats no es pot prendre com a ofrena funerària.

Així, per tot l'anterior, l'atribució de fer sepulcral una cavitat per la troballa de restes humanes caldria revisar-la, ja que la mort o les seues causes són molt variades, igual que fer d'habitatge cavitats que són inhabitables i sols s'explica la seua ocupació per un pànic col·lectiu, una por insuperable.

Bibliografia

- Almela Agost, J. (2019). "Els avencs del mas de la Mançanera (Llucena)". Revista Berig nº 18, pp. 15-30. Espeleo Club Castelló.
- Viciano Agramunt, J.L. (2021). "El vaset de l'avenc del Turio-5, Fanzara". Revista Berig, nº 20, pp. 3-6. Espeleo Club Castelló.